

Póti László

Két Putyin között. Merre tart Oroszország?

A független Oroszország 1993 őszén tankokkal előkészített és ugyanazon év decemberében elfogadott, erős elnöki rendszert megalapozó alkotmánya most visszaüt: az ország népszerű vezetője – az alaptörvény betűjéhez és szelleméhez híven – nem indulhat a 2008 tavaszán rendezendő elnökválasztáson. Sokakat foglalkoztat a kérdés: mi lesz Oroszországgal sikerveetője nélkül (?), tovább él-e a putyinizmus, megváltozik-e a szuverén Oroszországban a több mint másfél évtizede hol sikeresen, hol kevésbé sikeresen működő politikai konstrukció? Mit jelent a „szuverén demokrácia”, milyen Oroszországgal kell a világnak szembenéznie?

A putyini politikai rendszer liberális kritikája

A demokráciák állapotáról véleményt alkotni felettébb bonyolult vállalkozás, sokszor szubjektív is, számszerűsíteni pedig csaknem lehetetlen. Erre a lehetetlenségre vállalkozott egy amerikai nem kormányzati szervezet, amely 1990 óta méri a rendszerváltó poszt-

kommunista országok demokrácia-teljesítményét. Jóllehet a tradíciók különbözősége, a demokrácia-felfogások eltérése részben relativizálja a számok „atombiztosságát”, a *Freedom House* mégiscsak odatartja a nyugati liberális demokráciák tükkrét Oroszország elé. S ez a tükör egyre rosszabb képet mutat.

A leglesújtóbb általános adatsor azt mutatja, hogy amióta Putyin elnök lett, 1,25

A posztszovjet államok demokráciaindexa a Freedom House szerint

	1999–2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Türkmenisztán	6.75	6.83	6.83	6.83	6.88	6.93	6.96	6,96
Üzbegisztán	6.38	6.42	6.46	6.46	6.46	6.43	6.82	6,82
Fehéroroszország	6.25	6.38	6.38	6.46	6.54	6.64	6.71	6,68
Kazahsztán	5.50	5.71	5.96	6.17	6.25	6.29	6.39	6,39
Azerbajdzsán	5.58	5.63	5.54	5.46	5.63	5.86	5.93	6,00
Tádzsikisztán	5.75	5.58	5.63	5.63	5.71	5.79	5.93	5,96
Oroszország	4.58	4.88	5.00	4.96	5.25	5.61	5.75	5,86
Kirgizisztán	5.08	5.29	5.46	5.67	5.67	5.64	5.64	5,68
Örményország	4.79	4.83	4.83	4.92	5.00	5.18	5.14	5,21
Moldova	4.25	4.29	4.50	4.71	4.88	5.07	4.96	4,96
Grúzia	4.17	4.33	4.58	4.83	4.83	4.96	4.86	4,68
Ukrajna	4.63	4.71	4.92	4.71	4.88	4.50	4.21	4,25

Összehasonlításként: a fejlett nyugati demokráciák jellemző értékei 1–1,5 között, míg a rendszerváltó kelet-közép-európai országok 2 körül mozognak.

A Freedom House demokráciatípusai

Demokráciaindex	Rezsimtípus
1–2	konzolidált demokrácia
2–3	félig konzolidált demokrácia
3–4	átmeneti/hibrid rendszer
4–5	félig konzolidált autoriter rezsím
5–7	konzolidált autoriter rezsím

ponttal romlott az ország demokráciaindexe. Márpedig az 1-től 7-ig terjedő skálán (ahol az 1 a legjobb, a 7 pedig a legrosszabb minősítés) a 0,5-1 pontos eltérés számottevő változásnak számít. Ez a politikai rendszer besorolását illetően azt jelenti, hogy a lehetséges öt típus közül Oroszország a legrosszabb besorolásba, a konzolidált autoriter rezsímekébe került. Ezen belül a legszembetűnőbb, hogy a demokráciák „Doktor House”-ának hét különböző szempont szerint értékelő kimutatása alapján mekkora romlásnak lehetünk tanúi a jelicini időkhöz képest a választások (3,50-ről 6,50-ra), a civil társadalom (3,75-ről 5,25-ra) és a média (3,75-ről 6,25-ra) terén.

A pártrendszer jellemzői a Putyin-érában

2007. december elején Oroszországban parlamenti választásokat tartottak, és elnöki rendszer ide, elnöki rendszer oda, a Kreml nem bízta a véletlenre, hogy milyen erők jussanak be a parlamentbe.

A Putyin-éra kezdetétől az orosz pártrendszer egyik legjellemzőbb tendenciája a pártok számának erőteljes csökkenése. 1999-ben 50, 2003-ban 35, míg 2007-ben 15 regisztrált párt működött. A pártok számának drasztikus csökkenése korántsem spontán. Nem a gyerekcipőben járó orosz demokrácia időnként mókás nevű – nyug-

dijasok pártja, sörszeretők pártja, Jabloko (*alma*) stb. – pártképződményeitől való megszabadulás folyamata volt, hanem a Putyin-rendszer tudatos centralizáló törekvéseinek a következménye.

A korábbi vegyes (egyéni választókerületi és pártlistás) rendszer helyett 2007-től tiszta pártlistás választási rendszert vezettek be. Nem lehet választási blokkokat alakítani, nincs részvételi számhoz kötött érvényességi alsó határ, és európai szemmel meghökkentően magasra, 7 százalékra emelték a törvényhozásba jutás küszöbét. Múzeumba került a szavazócédula ama kuriózuma is, mely szerint lehetett voksolni „mindenki ellen”. Ez a rubrika általában igen „népszerű” volt az orosz választók körében. Legendás eset volt és sokként hatott Zsirinovszkij pártjának győzelme (23%) az 1993-as parlamenti választásokon, de még nagyobb pofon volt a politikai osztálynak, hogy „mindenki ellen” a szavazók 17%-a voksolt, miként az érvénytelen szavazatok 7%-a is, melyek nagy része szintén proteszt szavazat lehetett. Vagyis az utóbbi két kategória lett volna a nyertes blokk.

Az orosz pártrendszer további fontos jellemzője, hogy a meghatározó erők nem ideológiai vagy politikai értékrendek szerint szerveződnek és működnek, hanem egészen más logika alapján. Ez alól csupán a parlamentből már 2003-ban kiesett, s azóta tovább marginalizálódó liberális-konzervatív formáció, a Jobboldali Erők Szövetsége,

A Freedom House értékelése Oroszországról a demokrácia kritériumai szerint

Szemponatok	1999–2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Választások	4.00	4.25	4.50	4.75	5.50	6.00	6.25	6,50
Média	4.75	5.25	5.50	5.50	5.75	6.00	6.00	6,25
Kormányzás	4,50	5,00	5,25	5,00	5,25	5.75	6.00	6,00
Korrupció	6.25	6.25	6.00	5.75	5.75	5.75	6.00	6,00
Demokráciaindex	4,58	4,88	5,00	4,96	5,25	5.61	5.73	5,86
Önkormányzat	na	na	na	na	na	5.75	5.75	5,75
Civil társadalom	3.75	4.00	4.00	4.25	4.50	4.75	5.00	5,25
Jogbiztonság	na	na	na	na	na	5.25	5.25	5,25

illetve a parlamenti küszöböt kényelmesen átlépő kommunista párt a kivétel.

A párt nevéből csúfot úzó Zsirinovszkij-féle Liberális-Demokrata Párt politikai lözungjait tekintve populistá, nacionalista, extravagáns, látványpolitizálást folytató szervezet (egyes vélekedések szerint annak idején még a KGB hozta létre, egyebek között a többpártrendszer lejáratása céljából), amely formálisan örökös ellenzékben van, de a parlamenti szavazásokon rendre az elnök és a kormány mellett szavaz.

Ázsiában és Latin-Amerikában sem szokatlan az a jelenség, hogy az adott politikai rendszer hatalmi központja kiépíti a maga pártját, s ez a pártformáció uralja a politikai teret hosszú időn át. Oroszországban a függetlenség elérése óta hasonló törekvések tapasztalhatók, eleinte kevesebb, utóbb több sikerrel. A több néven futott projektet – az Oroszország Választása és az Otthonunk Oroszország után – a Putyin-korszakban vitték a legnagyobb sikerre: az Egységes Oroszország elsőprő győzelmet aratott a 2007. decemberi parlamenti választásokon.

Ez a párt a széles körben elfogadott terminológia szerint a „hatalom pártja”, azaz a Kreml anyagi és politikai támogatásával létrehozott és működtetett szervezet, amely a központtal szimbiózisban, a de-

demokrácia játékszabályait forma szerint megtartva érvényesíteni tudja az elnöki akaratot. Már-már tragikomikus volt látni az utóbbi évek erőfeszítéseit, hogy valamilyen ideológiai platformot alakítsanak ki az Egységes Oroszország számára. Ez azonban sehogy sem sikerült. Hivatalosan centrista, konzervatív pártként definiálja magát, sőt leíró fogalomként néha elhangzik a veretes „dinamikus konzervativizmus” is, de ezek meglehetősen üresen konganak. Mivel középtávon ez a politikai formáció fogja meghatározni az orosz politikumot, célszerű röviden bemutatni programjának távlatos alapvetéseit.

A következő tíz évre kitekintő pártdokumentum három fő feladatot fogalmaz meg. Az első a „nép megóvása”, ami hangozék még oly patetikusan is, egy borzasztó egyszerű biztonságpolitikai logikát követ. Ahogyan a program fogalmaz: „az ország lakossága csökkenésének jelenlegi tendenciája közvetlenül fenyegeti a szuverenitást és az államiságot”. Adminisztratív, törvényhozási és megelőző intézkedésekkel, grandiózus, úgynevezett nemzeti projektekkel, a testnevelés és az egészséges életmód propagandájával kívánják megoldani a „demográfiai válságot”. Ez teljesen egybevágy Putyin elképzeléseivel, aki 2006-os elnöki üzenetében hívta fel arra a fenyegető problémára a figyelmet, hogy

vészesen csökken az ország lakossága. Az Oroszország függetlenné válásakor még 148 milliós népesség mára 143 millióra apadt, és évi 700 ezres nagyságrendben csökken. A probléma kezelésére Putyin kilátásba helyezte többek között a születésszám növekedésének pénzügyi támogatással történő ösztönzését, illetve a határokon kívül rekedt oroszok betelepítését.

A második feladat is felér egy önvallo-mással: „új minőségű harc a korrupció ellen”. Ezt a problémát a dokumentum belbiztonsági fenyegetésként értékeli, amikor így fogalmaz: „megállapítjuk, hogy a korrupció reális veszélyt jelent az oroszországi demokráciára, az ország befektetési vonzerejére, és az állampolgárok szabad-ságjogaira”.

Harmadik feladatként a hatalom pártja az „innovációs típusú gazdaság” létrehozását jelölte meg középtávú célként, ami lágyan illeszkedik a nagy víziókat prezentáló bürokratikus pártnyelvezetbe. A számok nyelvére lefordítva azt az ambiciózus célt fogalmazza meg, amelyet Putyin tűzött ki: a GDP megduplázását a 2003–2013-as időszakban.

Szuverén demokrácia

Az Egységes Oroszország programjában a „szuverén demokrácia” kifejezés központi helyet foglal el. Nem véletlenül, mert ez a Putyin-korszak politikai berendezkedésének kulcsszava. Vjacseszlav Szurkov, az elnöki adminisztráció egyik helyettes vezetője (sok van belőlük, és többen vannak ezen a poszton a rendszert háttérből üzemeltetők közül), akit a Kreml főideológusának tartanak, 2005-ben vezette be a fogalmat, amely azóta a politikai viták tárgyává, és az orosz politikai öndefiníció sarokkövévé vált. Érdemes alaposabban is

megvizsgálunk, jobban megértendő a putyini politikai gondolkodást.

Az Egységes Oroszország programja a „szuverén demokráciát” a „belső és külső biztonság szinonimájaként” határozza meg, a továbbá egy olyan „történelmi versenyképességi feltételként”, amelynek révén a nemzeti érdekek érvényesíthetők. A „szuverén demokrácia” koncepciója „feltétel nélkül elismeri az általános demokratikus értékeket a nemzeti modellek sokféleségének figyelembevételével” – így a program.

E ponton nem tudunk ellenállni a kísértésnek, hogy ne asszociáljunk az 1980-as években zajlott, „létez(het)nek-e különböző nemzeti modelljei a szocializmusnak?” vitákra. A két időszaknak a nemzeti modell melletti érvelése persze teljesen más előjelű. Míg az első egy válságban lévő rendszert feszegetett, és egy rendszerváltást megalapozó kis reformlépés volt, a mostani orosz érvelés az orosz sajátosságra hivatkozva kíván a nyugati liberális normarendszertől eltérő szisztémát kialakítani.

A „szuverén demokráciát” Szurkov tulajdonképpen az orosz demokrácia állapotait bíráló nyugati fogalomra, az „irányított demokráciára” válaszul találta ki.

A „szuverén demokrácia” orosz felfogása szorosan összefügg egy markáns belső és külső ellenségképpel („az orosz nép elidegeníthetetlen joga, hogy ... fejlődését saját érdekében, és ne egyes oligarchacsoportok vagy külső erők kedvére valósítsa meg”). Ez a motívum szintén összhangban áll Putyin felfogásával, aki visszatérően bírálta az orosz oligarchákat, akik milliárdjaikat arra használják – legalábbis szerinte –, hogy ismét átvegyék a hatalmat. Az „orosz államiságra” leselkedő másik fő veszélynek pedig azokat nevezi már-már rutinból, akik „külföldi alapítványok pénzeiből belülről próbálják bomlasztani a társadalmat”. A külföldi ellenségkép megterem-

téséhez hozzájárulva, az orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálat (a KGB utódszervezete) vezetője, Nyikolaj Patrusjev pedig nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a külföldi titkosszolgálatok célja nem egyszerűen a politikai helyzet befolyásolása, hanem Oroszország destabilizálása, és végül soron feldarabolása.

Régi-új külpolitikai vízió

Ami a külpolitikát illeti, a pártprogram azt célozza meg, hogy Oroszország a „világ befolyásolásának egyik központja legyen”, ami nem újdonság, mert az 1990-es évek tisztázó külpolitikai vitáinak egyik tartós eredménye a többpólusú világ megteremtésének orosz igénye volt. Újdonságnak inkább az számít, hogy ezt civilizációs megközelítésben fejtí ki a dokumentum: „mint a világcivilizációk egyike, országunk kiáll a világkultúrák egyenjogúsága és egymás mellett élésük elve, mint korunk alapértéke mellett”. Ha ehhez hozzátesszük azt a másik megfogalmazott célt, hogy „demokratizálni kell a nemzetközi kapcsolatok egész rendszerét”, akkor azt látjuk, hogy ismét régi kategóriák köszönnek vissza.

A nemzetközi kapcsolatok demokratizálása a gorbacsovi „új gondolkodást” (a peresztrojka külpolitikai részét), az egymás mellett élés a bipoláris korszak szembenállását idézi.

A retroézésen túl ez a külpolitikai világkép tartósan nem a Nyugat részeként pozícionálja Oroszországot. Ehhez jön még hozzá a programban a történelmi küldetésstudat: „összekötni a világcivilizáció különböző pólusait”, ami egy még korábbi tradíció felújítása, nevezetesen azé a felfogásé, hogy Oroszországnak kiegyensúlyozó szerepet kell játszania a nagyhatal-

mak között. Az így összeállt orosz külpolitikai vízió egyelőre még szintézissé nem érett ötvözet, amelyben megtalálhatók a történelmi Oroszország, a klasszikus és a reform-Szovjetunió, valamint az új Oroszország külpolitikájának legfontosabb elemei is.

Az „utódlás-művelet”

Az orosz politikai nyelvben „utódlás-műveletként” azt az összehangolt lépéssorozatot tartják számon, amely a Putyin távozása utáni személy elnöki posztra segítését, és Putyin valamilyen formában változatlanul első számú politikaformáló pozícióban tartását hivatott biztosítani. A titkosszolgálati zsargon nem véletlen. A putyini politikai rendszer egyik legfontosabb jellemzője és nívója az új Oroszország létrejötte óta a titkosszolgálati (cskekista) és az erőszakszervezeti („szilovik”) múlttal vagy kötődéssel bíró személyek beépülése hatalmi pozíciókba. Ennek mértékéről nincsenek teljesen megbízható adatok, de orientáló becslésekkel rendelkezünk. Az Oroszországi Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetének minapi elemzése szerint a politikai-gazdasági vezetői pozíciók 26 százalékát cskekista-szilovik múltú személyek töltik be. Sőt, van olyan megalapozott vélekedés is, hogy nem egyszerűen létszám- és aránybeli előretörésről van szó, hanem arról, hogy az ország csúcsirányítása is ennek a szűk érdekcsoportnak a kezében van.

Oroszországot látszólag, az erős elnöki rendszer alapján, egy személy, Putyin irányítja, de valójában – így az elemzés – az országban kollektív vezetés van. A kollektív vezetés nem szokatlan a szovjet-orosz politikatörténetben. Sztálin halála (1953) után is így irányították egy ideig az álla-

mot, de szociológiai értelemben a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának Politikai Bizottsága is a kormány szerepét töltötte be.

Itt azonban többről, másról is szó van. Valójában Oroszországot a „Kreml Vállalat” irányítja, amelyben Putyin a vezérigazgató, az igazgatótanácsban pedig a KGB-veteránok és az ún. pétervári kör tagjai (Putyin volt évfolyamtársai, kollégái) vesznek részt. Feltételezések szerint a Putyin körüli szűk belső kör – ahol a tényleges döntéseket hozzák – négy tagból áll, az elnöki adminisztráció két helyettes vezetőjéből (Igor Szecsin, Viktor Ivanov), valamint Szergej Ivanov első miniszterelnök-helyettesből, és Nyikolaj Patrusjev titkosszolgálati igazgatóból. A második kör további nyolc személyből áll, akik különböző fontos állami intézmények élén töltenek be pozíciókat.

A 2008-as elnökválasztások közeledtével egyre intenzívebben latolgatták, hogy mi lesz Putyinnal. Miután kiderült, hogy a komoly „népi” nyomás ellenére Putyin nem írja felül az alkotmányt, több forgatókönyv is körvonalazódott.

Az első a Gorbacsov-Clinton verzió volt, amely szerint „közismert nyugdíjasként” járhatná a világot Putyin, előadásokat tarthatna, alapítványokat működtethetne. Másik lehetőségként merült fel a Schröder-példa, amelynek mintájára a politikai pálya

után fontos gazdasági pozícióban dolgozhatna tovább az elnök. Egy további forgatókönyv a kínai modellt favorizálta, amelynek alapján a Teng Hsziao-ping által gyakorolt módon pozíció nélkül, háttérből vezetné az országot.

Egy viszonylag friss elgondolás szerint az eddig az elnök mellett biztonságpolitikai konzultatív szervként működő Biztonsági Tanács vezetője lehetne Putyin, megerősített jogosítványokkal. Végül a parlamenti választási előkészületek idején került napvilágra az az elképzelés, miszerint egy új „választott” ernyőszervezet feje válhatna Putyinból, amely felette állna mind a törvényhozásnak, mind az elnöknek. Amikor Putyin bejelentette, hogy elvállalja a hatalom pártja választási listájának első helyét, csaknem egyértelművé vált, hogy a miniszterelnöki pozícióból fogja irányítani a következő négy évben az országot. Ez némileg meglepő húzás volt, figyelembe véve azt, hogy a kormányfő az erős elnöki rendszerben alárendelt szerepet tölt be, és hagyományosan a „jó elnök *versus* rossz kormány” munkamegosztás működik. Tulajdonképpen csak az a kérdés, hogy alkotmányváltoztatás nélkül, az eddigi jogosítványokkal *de facto* vezeti-e így Putyin tovább az országot, vagy alkotmánymódosítással bővül a kormány hatásköre (erő-

A csekista és a szilovik. Az első szovjet titkosszolgálatot 1917. december 20-án hozták létre Összoroszági Különleges Bizottság – *Vszerosszijszkaja Csrezvicsajnaja Komisszija* – néven, és az orosz elnevezés második és harmadik tagjának kezdőbetűiből – CSK (ejtsd: cseka) – vált a titkosszolgálat közkeletű megnevezésévé. Ebből képezték a *csekiszt* szót, amely a titkosszolgálat hivatásos alkalmazottainak megnevezése, és a magyarba csekistaként került át. A mai orosz politikai nyelvben ez a megnevezés nem hordoz negatív tartalmat. Putyin elnök – aki maga is csekista volt – büszkén vállalja múltját, és visszatérően pozitívan nyilatkozik meg a szovjet időkben KGB (*Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi* – Állambiztonsági Bizottság) elnevezéssel létező, jelenleg FSZB (*Fegyeralnaja Szluzsba Bezopasznosztyi* – Szövetségi Biztonsági Szolgálat) néven működő titkosszolgálatról.

A *szilovik* az „erő” jelentésű orosz *szila* szóból képződik, és átfogóan mindazokat jelöli, akik a különböző erőszakszervezetekben – a védelmi minisztériumban, a fegyveres erőknél, a belügy-minisztériumban, a rendőrségen, a rendkívüli helyzetek minisztériumában stb. – dolgoznak.

szakszervek és kulcsminisztériumok feletti ellenőrzés-irányítás), és *de jure* is ő lesz az első számú vezető. Az utódlási stratégia végcélja – és ehhez képest a formai megoldások másodlagosak –, hogy Putyin 2012-ben visszatérjen az elnöki hatalomba, és további két ciklusban 2020-ig ott is maradjon.

Végül némelyek szerint nem elképzelhetetlen, hogy decemberben vagy januárban lemond, nem tölti ki második elnöki mandátumát, és egy alkotmányjogi kiskaput kihasználva újból jelölteti magát az államfőválasztásra.

Akármelyik forgatókönyv valósul is meg, az ország folytatja annak kivitelezését, amit a hivatalos politikai diskurzus „Putyin terveként” emleget. E terminust Borisz Grizlov, a hatalom pártjának vezetője vezette be a politikai köznyelvbe 2007 májusában, és értelmezésében azt jelenti, hogy azok a sarokpontok, amelyeket az elnök éves üzeneteiben megfogalmazott, átkerültek a vezető párt politikai programjába, így teremtve meg a putyinizmus politikai folyamatosságát. A „Putyin-terv” tartalmi elemeit a hatalomra kerülés elején a rendcsinálás, majd az erőgyűjtés, a források feltárása és felhalmozása, végül Oroszország most is folyó megerősítése, felemelése jelenti. Más hivatalos megfogalmazásban olyan stratégiai irányokat jelöl, mint az államiság megerősítése, az életszínvonal emelése, a sajátos orosz kultúra megőrzése, és a gazdaság versenyképességének erősítése.

A nem hivatalos elemzések viszont másként értékelik a putyinizmust. Egy tömör megfogalmazás szerint a mai vezetés „tekintélyelvű modernizálást” akar, egy „erősen tekintélyelvű, szovjet típusú államot a szovjet idiotizmusok, ... a szovjet gazdaság és a szovjet ideológia nélkül”, de „minden mást vissza akarnak hozni: egy hata-

lommegosztás nélküli államrendszert” létrehozva.

A putyinizmus politikai rendszerének legfontosabb elemei az ellenőrizetlen végrehajtó hatalmi ág, a hatalmat kiszolgáló törvényhozás és bíróság, versenyhelyzet nélküli választások, központosított – orosz politikai szakzsargonral „vertyikal” – hatalmi rendszer, ellenőrzött média, ellenőrzött civil társadalom.

A Putyin-doktrína biztonságpolitikai kontúrjai

Oroszország, Putyin hatalomra kerülése után röviddel, három új, az orosz biztonságpolitikát meghatározó stratégiai dokumentumot fogadott el: a nemzeti biztonsági stratégiát (2000. január), a katonai doktrínát (2000. április), és a külpolitikai koncepciót (2000. június). Az orosz honvédelmi vezetés 2003 októberében hozta nyilvánosságra „Az Oroszországi Föderáció fegyveres erői fejlesztésének aktuális feladatai” című dokumentumot, amely új elemeket vitt be a Putyin-éra orosz biztonságfelfogásába.

A dokumentum egyik legfőbb üzenete – különböző, de következetes megfogalmazásokban –, hogy a biztonság garantálásában a katonai erő szerepe megmarad, illetve éppenséggel növekszik is. Az egyik jellemző megfogalmazás szerint az „Oroszországi Föderáció biztonságának garantálása csak politikai lehetőségek – tagság a nemzetközi szervezetekben, partneri kapcsolatok, politikai befolyásolás – révén egyre inkább lehetetlen”. A 2000-es stratégiai dokumentumokhoz képest ez a felfogás jelenti a legnagyobb változást. Noha az előbbieket sem állították, hogy a katonai erő szerepe csökkenne, ilyen erőteljes hangsúllyal és valójában a katonai

erő szerepe növekedésének tézisével a Szergej Ivanov jegyezte jelentés markánsan módosítja a korábbi felfogást abban az értelemben, hogy a posztbipoláris korszakban minden korábbinál központibb jelentőséget tulajdonít a katonai erőnek mind a biztonság szavatolásában, mind más nemzeti érdekek érvényesítésében.

Ami az atomfegyvereket illeti, a jelentés nem mond mást a korábbi stratégiai dokumentumokhoz képest, mert már azok is magukban foglalják az atomfegyver elsőként való bevetésének jogát – bizonyos nagyon szigorúan megszabott feltételek mellett. Ugyanakkor újszerűen érvel az atomfegyverek elrettentő szerepének növekedése mellett. Eszerint a katonai erő BT-felhatalmazás nélküli bevetése ösztönzőleg hat a tömegpusztító, így az atomfegyverek elterjedésére is. Egyre többen tekintik ugyanis az atomfegyvert bevethető fegyverfajtának, és lejjebb került az a küszöb, amikor az atomfegyver használatát a világpolitika egyes szereplői megengedhetőnek tartják. A katonai erő növekvő szerepének tézisében az atomfegyverek különösen fontos szerepet játszanak az orosz felfo-

gásban, ami elsősorban azt jelenti, hogy Moszkva deklarálta a visszatért nukleáris elrettentés doktrínájához.

Miközben az Ivanov-jelentés tételesen nem írja felül a 2000-ben elfogadott dokumentumokat, egy vonatkozásban alapvetően módosítja őket. Azzal az üzenettel ugyanis, hogy ha a világ abban az irányban fejlődik tovább, ahogyan azt a jelentés szerzői vélik – vagyis a katonai erő használati valószínűségének, az atom- és más tömegpusztító fegyverek szerepének növekedése, a nemzetközi jog érvényesítésére szolgáló nemzetközi biztonsági intézmények szerepének csökkenése stb. –, akkor Oroszország nem tehet mást, mint azt, hogy elfogadja az új játékszabályokat, és maga is alkalmazza őket. Aminek tehát tanúi vagyunk az új orosz biztonsági-katonai stratégia kontúrjai kapcsán, az nem a hidegháborús szellemiséghez való visszatérés, és nem is egy újólág agresszív Oroszország megjelenésének kezdete, hanem az új posztbipoláris biztonságpolitikai játékszabályok nemzetközi proliferációja, illetve a hozzájuk való orosz alkalmazkodás folyamata.

2006-tól kezdődően az orosz kül- és biztonságpolitika határozottan új minőségi fázisba lépett. Új tartalmi elemeit három területen lehet megragadni: a formálódó új nemzeti ideológiában, az orosz globális külpolitika új hangsúlyaiban és a Független Államok Közössége (FÁK) szintjén gyakorolt politika fordulataiban.

A formálódó új nemzeti ideológia alapjait orosz értelmiségiek egy befolyásos csoportja fektette le. Az orosz nemzeti eszme definíciójuk szerint egyfajta „dinamikus konzervativizmus”-ként jellemezhető. Az orosz nemzet valamiféle „nemzetek feletti” képződmény (azaz saját etnikai határain is túlmutató befolyással és kompetenciával bír), központi eleme az erős állam, saját demokráciamoddellel rendelkezik, a nemzetközi kapcsolatokban pedig küldetése van: Oroszország a „szélsőségek ellensúlya”, s egyfajta visszatartó erő szerepét kell játszania.

A globális külpolitika terén Moszkva politikájának új elemei közé az alábbiak tartoznak:

- új erőviszonyok kialakításának igénye az Egyesült Államokkal;
- új leszerelési és fegyverzetkorlátozási tárgyalások;
- a katonai erő további felértékelődése;
- Oroszország energia-nagyhatalmi státuszának elismertetése.

Ami az első pontot illeti, nem teljesen új keletű igény Oroszország részéről, hogy az Egyesült Államok egyenrangú kapcsolatokat ápoljon vele, ám az utóbbi években ez különös hangsúllyal jelent meg Moszkva kommunikációjában, elutasítva a „junior partner” státuszt, vagy ahogyan Putyin fogalmazott a 2006-os nagyköveti értekezleten: az „amit szabad Jupiternek, nem szabad a kisökörnek elve elfogadhatatlan a modern Oroszország számára”. Putyin elnöki üzenetében hangsúlyosan szólt arról, hogy a bipoláris korszak utáni időszakban az államok elhanyagolták a leszerelés és fegyverzetkorlátozás ügyét, egyfajta „pangás következett be”, és a nagyköveti értekezleten új tárgyalásokat sürgetett az Egyesült Államokkal a stratégiai támadó fegyverekről. A 2003 őszén nyilvánosságra hozott Ivanov-jelentés tartalmi továbbfejlesztését jelenti a 2006-os elnöki üzenet vadonatúj tétele, miszerint az orosz fegyveres erők új küldetése a képesség egyidejű harc megvívására három szinten: globálisan, regionálisan és lokálisan. A Putyin-korszak egyik legfontosabb külpolitikai törekvése Oroszországnak, mint energia-nagyhatalomnak az elismertetésére alapvetően sikeresnek mondható. Noha egy sor probléma vár még megoldásra ezen a területen – így például Moszkva vitában áll az Európai Unióval az Energia Charta ratifikálásával kapcsolatban, és Washington késlelteti az orosz WTO-tagságot, a Kremlt az energiafegyver zsarolásos alkalmazásával vádolják stb. – Oroszország minden kétséget kizáró módon

A befagyasztott konfliktus az angol frozen conflict kifejezés magyar megfelelője azokra a regionális szeparatista konfliktusokra, amelyekben fegyveres harcok ugyan már nincsenek, de a válság nem oldódott meg, csak egy alacsonyabb intenzitású szinten stabilizálódott. Ehhez természetesen minden esetben kell vagy kellett valamiféle külső szereplő is, amely a szeparatisták politikai támogatásával folyamatosan megakadályozza, hogy az anyaország képes legyen helyreállítani területi integritását, ilyen módon erősítve saját térségbeli befolyását. A posztsovjett térségben ilyen befagyasztott konfliktusnak tekinthető Abházia és Dél-Osztétia (amelyek Grúziától szeretnének elszakadni), a Dnyeszter-melléki Köztársaság (amely Moldováról válna le) és a Hegyi-Karabah (amely Azerbajdzsán rovására önállósodna).

újabb nagyhatalmi pillért épített ki magának, s nagyhatalmisa immár nemcsak egydimenziós (azaz nem csak katonai).

Az orosz FÁK-politikában 2006-ban ketős fordulat zajlott le, mégpedig egyrészt a posztszovjet térség úgynevezett befagyasztott konfliktusait érintően, másrészt a térségbe szállított orosz energiahordozók árképzése terén.

Az első esetben a hagyományos orosz politika azt célozta, hogy a megoldatlan konfliktusokból az orosz érdekeket leginkább érintő háromban (Abháziában, Dél-Oszétiában, illetve a Dnyeszter-melléki Köztársaságban) fenntartsák a konfliktust és a status quót, mert Moszkva leghatékonyabban így tudta befolyásolni a kérdéses államok – Grúzia és Moldova – politikáját. A Koszovó státuszával kapcsolatos fejlemények előrehaladtával, illetve Montenegró függetlenné válásával viszont a Kreml részéről először fogalmazták meg nyíltan, hogy ezeket a konfliktusokat népszavazás útján kellene rendezni.

Az orosz energiahordozók – elsősorban a gáz – árát az elmúlt másfél évtizedben Moszkva politikai kérdésként kezelte, azaz a világpiacinál lényegesen olcsóbb árért cserébe lojális magatartást várt el partnereitől, jelentősen befolyásolva ezzel az

adott ország bel- és külpolitikáját. Ezzel a politikával szakítva Putyin 2006-ban bejelentette: „megérett a helyzet arra, hogy átérjünk a világgazdaságban és világkereskedelemben alkalmazott elvekre, amelyek józan számításokon alapulnak.” A piaci alapú árképzés radikális fordulatot jelent Moszkva politikájában, ami gyökeresen átrendezi majd a FÁK kapcsolatrendszerét, s Moszkva befolyásolási képességét modernebb alapokra helyezi.

A fentiekben bemutatott változások azt jelentik, hogy újra kell értékelnünk Oroszország nemzetközi szerepét. Végleg meg kell szabadulnunk a politikai elitben, a médiában, a közvéleményben tovább élő olyan sztereotípiáktól, melyek szerint Oroszország egy lesajnált, hanyatló, dezintegrálódó, permanens válságban lévő, állandó identitásproblémákkal bajlódó, retrográd, neoimperialista, hajdanvolt nagyhatalom. A jövőben sokkal jobban kell számolni a nemzetközi kapcsolatokban az új Oroszországgal, mint egy olyan fejlődő nagyhatalommal, amely – egyre kiforrottabb identitással, megformált nemzeti ideológia alapján, és megerősödött gazdasági alapokon – nemzeti érdekeit erősebben és hatékonyabban fogja érvényesíteni. ■

Moszkva külpolitikai stratégiájának középtávú tartós elemei

A Jelcin-éra katonai doktrínájának felülvizsgálata: a posztbipoláris világrend amerikai biztonságpolitikai játékszabályainak átvétele, a katonai erő rugalmas alkalmazása professzionális hadseregbe építve, a nukleáris elrettentés hangsúlyozása, a megelőző csapás koncepciójának bevezetése.

Újajta Nyugat-ellenesség: az Egyesült Államok katonai potenciáljának ellensúlyozása, Nyugat-Európa távoltartása a belső ügyek tekintett emberi jogi kérdésektől.

A NATO kettős kezelése: egyfelől intézményesen benne lenni a szövetségben, másfelől kritizálni a bővítést és a katonai hardware Oroszország közelébe való telepítését.

Visszatérés Európába: a NATO-val és az Európai Unióval való – kiemelt konzultációs partneri státuszt nyújtó – intézményesített kapcsolatok kialakítása után a gazdasági jelenlét erősítése a kibővített Európában.

Globális jelentőségű második nagyhatalmi pillér kiépítése: az energetikai nagyhatalmisa.

Az Oroszország-FÁK-térség kapcsolatrendszerének modernizálása: reintegráció helyett piaci alapú befolyásépítés.